

Георгій Незабитовський

Київський національний університет імені Т. Шевченка, Україна

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕВРИСТИЧНИЙ МЕТОД ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ В НАУКОВІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

Georgy Nezabitovsky

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

MEDIATION AS A HEURISTIC METHOD OF CONFLICT RESOLUTION IN SCIENTIFIC REASONING

The article represents an idea of extrapolating mediation as an alternative dispute resolution method on the field of scientific reasoning. Author clarifies the definition of mediation, mediator and facilitator, outlines the basic requirements for a facilitator as leader of argumentative mediation. Basic mediation methods are analyzed in order to evaluate the possibility of their using in the field of scientific reasoning. Besides exploring the phenomenon of mediation, author grounds its heuristic, what can enhance the use of such methods and can allow finding more adequate conflict resolution for all participants, considering the specificity of scientific reasoning.

Key words: mediation, mediator, facilitator, scientific reasoning, heuristic.

Пошук консенсусу у складних конфліктних ситуаціях є пріоритетним для усіх сторін такої ситуації у тому випадку, коли раціональність виступає пресупозицією для самих сторін. Теоретично це є обов'язковим правилом, але на практиці ним почасти нехтують на користь захисту власної позиції, яка не завжди є об'єктивно вірною. Це, в свою чергу, спричинює іноді принципову неможливість вирішення конфлікту звичними методами. Таке явище властиве не тільки для юридичного, соціального, економічного полів, але й для наукового, оскільки процедура аргументації певної наукової теорії здійснюється людиною. Окрім того, важливо зазначити, що в даному випадку доцільно використовувати термін саме «аргументація», а не «обґрунтування», оскільки це підкреслює практичність реалізації такої ситуації. Якщо обґрунтування є більш строгою, логічною процедурою, то аргументація може бути як неприйнятною, так і прийнятною з точки зору учасників конфлікту. Нарешті, обґрунтування носить більш об'єктивний характер, тоді як аргументація – адресний, вона спрямована на переконання конкретного суб'єкту. Саме тому постає актуальне питання: яким чином можливо вирішити конфлікт між двома науковими теоріями та, власне, вченими, які ці теорії представляють.

Розробка механізму вирішення чи хоча б усунення конфлікту не втрачає своєї актуальності протягом усього розвитку людства, тому вже існуючі механізми постійно удосконалюються, відбувається переосмислення принципів, що лежать в основі таких метод. Нарешті, завдяки впровадженню ідей міждисциплінарності в науці, стало можливо залучати методики однієї сфери задля їх використання в іншій. Дана стаття спрямована на аналіз та дослідження можливостей медіації як методу вирішення конфліктів. Враховуючи відсутність відомих розробок щодо надання строгого характеру медіації та означення цього методу як більш психологічного, аніж логічного, є сенс розглянути медіацію як одну з аргументативних практик: оцінити, наскільки взагалі медіацію можна вважати такою практикою, описати недоліки та переваги (якщо такі є) цього методу та, нарешті, вивести перспективи застосування медіації для вирішення конфлікту саме з погляду аргументації та логіки.

Поряд з цим, дуже важливо окреслити ще одне вихідне положення, яке буде обґрунтовано автором статті нижче: медіація повинна розглядатися як евристичний метод, що уможливило обґрунтування зв'язку між медіацією, логікою та аргументацією. Визнання евристичного характеру медіації розширює рамки даного дослідження та дозволяє залучити цей метод для використання в науці.

Оскільки медіацію складно віднести до конкретної сфери наукової діяльності, зазначимо, що стаття базується на джерелах як юридичних, так і конфліктологічних, філософських, логічних. Так,

джерелом термінології обрано проект Закону України про медіацію, а базові положення щодо медіації віднайдені в роботах Ю. Габермаса, Зени Зумети, Барука Буша, Джо Фолдера. Окрім того, побічно аналізується внесок до формальної теорії медіації, який провадиться у роботі Томас Трескака (Tomas Trescak), Карла Сьєрра (Carles Sierra), Сімеона Сімоффа (Simeon Simoff) та Рамона Лопез де Мантараса (Ramon Lopez de Mantaras).

Сам термін «медіація» набув розповсюдження лише у XX сторіччі, хоча виник ще за часів Римської імперії. *Mediator* – саме так називали посередників, яких залучали до вирішення складних ситуацій, де сторони не могли чи не бажали домовитися про вирішення конфлікту. Словник *Merriam-Webster* подає досить просте, але зручне витлумачення цього терміну: медіація – втручання у конфлікт між конфлікуючими сторонами з метою пошуку компромісу, вирішення конфлікту або примирення сторін. З огляду на це твердження вже можна згадати багато випадків з історії людства, коли окремі люди (жерці, вчені, філософи, царі) або навіть держави виступали у якості посередника між сторонами, які бажали вирішити певний конфлікт.

Відразу необхідно означити, що існує певна складність у застосуванні терміну «медіація» та «медіатор». У проекті Закону про медіацію 2480 від 27.03.2015 подаються наступні визначення цих понять:

- «Медіація – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу, самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора;

- Медіатор – особа, яка відповідає вимогам, встановленим цим законом та медіаційним застереженням (угодою про медіацію), яка має статус медіатора відповідно до цього закону і яку сторони спору обрали для проведення медіації»;

Окрім того, в тексті проекту подаються також поняття «сторони медіації» та «учасників медіації»:

- «Сторони медіації – фізичні, юридичні особи та/або групи осіб, які бажають врегулювати свій спір за допомогою процедури медіації;

- Учасники медіації – медіатор (медіатори), сторони медіації, їх представники, законні представники, перекладач, експерти та інші особи за домовленістю сторін медіації»¹;

Таке застосування понять «медіація» та «медіатор» видається, з точки зору автора статті, дещо обмеженим. Якщо екстраполювати дані ідеї на не-юридичну сферу, а, як вже зазначено, сферу наукової аргументації, то виникає питання, що можна вважати медіацією, кого можна вважати медіатором та чи є статус медіатора особовим, тобто таким, що обов'язково закріплюється саме за людиною?

Отже, що є медіація в аргументації? Вона може застосовуватися лише там, де відбувається процес діалогічного аргументування та існує конфлікт сторін. Це також є аргументативний процес, причому він спрямований на вирішення конфліктної ситуації через застосування прийнятних для усіх сторін аргументів. Очевидно, що така ідея відразу оцінюється досить неоднозначно, оскільки виникає питання: а якщо одна зі сторін буде свідомо саботувати процес задля його зриву? Тут можливо згадати про ідею раціональності комунікативної дії Ю. Габермаса: «Навпаки, я повинен говорити про комунікативну дію, коли дії залучених агентів скоординовані не егоцентричними підрахунками успіху, а через акти досягнення взаєморозуміння. У комунікативній дії учасники орієнтовані перш за все не на свій індивідуальний успіх; вони переслідують власні індивідуальні цілі, припускаючи умову здатності гармонізації власного плану дій на базі загальних визначень ситуації. З цієї точки зору обговорення певної ситуації - важливий елемент інтерпретативних досягнень, які необхідні для комунікативної дії»². Тобто, необхідно говорити саме про таку раціональність, де цілі кожної зі сторін конфлікту можливо звести до деякого консенсусу таким чином, щоб ці сторони могли погодитися. Сама ідея медіації (як раціонального акту посередництва) автоматично тягне за собою ідею, що сторони вже згодилися на медіацію і визнають примат такої раціональності над егоцентризмом та превалюванням власних інтересів.

Наступне питання – хто такий медіатор? Власне, це посередник, який здійснює необхідну процедуру та виступає третьою стороною. Вирізняють два типи такого посередництва: медіаторне – тобто активне втручання у процес вирішення конфлікту, та фасилітаторне – коли посередник лише

¹ Проект Закону про медіацію 2015 (Верховна Рада України). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (2015, Вересень, 26).

² Habermas, J. (1995). *Theory of Communicative Action*. Cambridge: Polity Press, Vol. 1, 285-286.

слідкує за дотриманням регламенту переговорів та встановлених для сторін правил. З огляду на специфіку наукової аргументації (необхідність збереження чітких формулювань та взагалі ідей, що захищаються), під час конфлікту вчених, які можуть висувати різні теорії щодо одного положення, виникає потреба у збереженні «чистоти» результату, тобто максимальне зменшення впливу медіатора на саму ідею, щодо якої виникли розбіжності. Саме тому ідея фасилітатора є більш привабливою для медіації в науці. Таким чином, можливо висунути базові вимоги до «очільників» медіаційного процесу:

- Об'єктивність,
- Добровільність,
- Гнучкість,
- Нейтральність,
- Повага до інтересів сторін.

Разом з тим, виникає потреба у специфічних вимогах саме для медіації в науці:

- Професійна компетентність (медіатор з необхідністю повинен розумітися на предметі суперечки, конфлікту),
- Позапарадигмальність (окрім нейтральності щодо сторін, погляди медіатора повинні бути нейтральними і щодо самої науки, він не повинен схилитися до однієї конкретної парадигми, оскільки це викривлює ідею, щодо якої виникла суперечка, конфлікт),
- Евристичність (творчий підхід, який розкриває нові можливості досліджуваної ідеї, при цьому не порушуючи попередні дві вимоги).

Саме на евристичності медіації в науці ми зупинимося нижче, щоб продемонструвати ключову роль цієї вимоги та довести принципову можливість застосування медіації в науці.

Виходячи із наступних визначень евристики: сукупність методів ведення творчої діяльності з метою генерації нового знання; та сукупність правил організації інтелектуальної діяльності, є сенс говорити про необхідність залучення саме евристики до провадження успішного процесу медіації. Оскільки евристика спрямована на раціоналізацію нашого творчого мислення, яке є хаотичним, нестрогим за своєю суттю, вона видається дійсно придатною для роботи над створенням аргументативних конструктів, які відповідають реальному стану речей, а не є ідеальними побудовами, що спрацюють далеко не завжди. Мова іде про залучення конкретних евристик (методів) до аргументації задля її «живлення» - тобто надання додаткових можливостей, які б розширили аргументативний дискурс і дозволили б виводити конфліктну ситуацію зі глухого кута.

Окрім інкорпорування евристики в медіацію, необхідно також поставити питання, чи носить медіація евристичний характер? Тут необхідно вже говорити про медіацію як про конкретну техніку, точніше – техніки. Як і у випадку евристики, медіація може бути областю знань, а точніше – одним з підрозділів конфліктології, так і конкретною методикою подолання конфлікту. Для нас важливий другий випадок, тобто аналіз окремих медіацій. Зена Зумета (Zena Zumeta), керівник Інституту медіаційної освіти та медіаційної консультації (Mediation Training & Consultation Institute) виділяє три базових техніки медіації: фасилітативна, оціночна та трансформативна¹. Щоправда, остання техніка медіації в американській традиції розпадається на дві підтехніки, які між собою різняться. Барук Буш (Baruch Bush) та Джо Фолджер (Joe Folger), автори роботи *The Promise of Mediation* (1994) пишуть про дві пов'язані між собою техніки медіації: трансформативна та спрямована на вирішення проблем (Transformative and Problem Solving).

Відразу означимо, що фасилітатор та медіатор, який представляю фасилітативну техніку медіації – це не одне і те ж саме, хоча підходи досить схожі. Фасилітаторна медіація – це техніка питань та відповідей. Медіатор ставить питання конфліктуючим сторонам, пропонуючи їм потім проаналізувати відповіді. В результаті сторони медіації свідомо приймають адекватне для усіх рішення, спираючись на власні висновки.

Оціночна медіація є досить неоднозначним методом, оскільки тут медіатор безпосередньо втручається до процесу медіації, оцінюючи її хід. Окрім того, за потреби, він може і сам пропонувати сторонам різні рішення, а отже впливає на результат.

Трансформативна медіація та медіація, спрямована на вирішення проблеми – найцікавіші та найскладніші техніки. Не дивлячись на те, що в основі цих технік лежить одна й та ж ідея –

¹ Styles of Mediation: Facilitative, Evaluative, and Transformative Mediation. <<http://www.mediate.com/articles/zumeta.cfm>> (2015, Вересень, 26).

подивитися на конфлікт «по новому», вони досить різняться. І в першу чергу їх розрізняє те, як саме інтерпретується це «по новому». Для медіації, спрямованої на вирішення проблеми (або ж, як її називають автори вищезазначеної праці, медіації, спрямованої на пошук рішення) ключовим є зняття конфлікту через вирішення проблеми, що його спричинила. У даному випадку «рішення» є ключовою точкою медіації, тобто то момент, який дозволить усім сторонам медіації прийняти одне й те ж рішення. Тут роль медіатора зводиться до того, щоб допомогти кожному з учасників конфлікту співпрацювати з іншими. Він стає, радше, раціоналізатором, аніж суддею, його мета – ввести набір правил для учасників, які є прийнятними для усіх, а потім допомогти усім рухатися вперед. При цьому медіатор слідкує, щоб сторони конфлікту не долучали негативних емоцій, не апелювали до минулого, і, таким чином, встановлює лінійну схему вирішення конфлікту.

Трансформативна медіація працює дещо інакше. Медіатор виступає не просто як допоміжна ланка, він є повноцінною «третьою» стороною; при цьому за мету він ставить не просто пояснення тих чи інших питань, але формування повноцінного аргументативного та інтерпретативного дискурсу. Власне, медіатор фільтрує зайву інформацію і формує, на базі того, що висувують конфліктуючі сторони, низку точок зору, які вже розглядаються як консенсус. Для медіатора трансформативної техніки цікавим є не тільки власне сам консенсус (або, радше, домовленість, оскільки для англійської юриспруденції існує чітке поняття settlement, яке і відображає базову мету медіації), але й «побічні» результати, що їх можна отримати під час обговорення проблеми: нові ідеї, реінтерпретації вже звичних положень, усунення тих чи інших тез.

Окрім того, в межах трансформативної медіації сам медіатор вже не виступає в ролі «керманача», він не направляє дискурс, не будує умови для прийняття компромісу, це очікується від сторін медіації. Медіатор же – експерт, який прояснює семантику аргументативного процесу, намагається визначити реальні цілі сторін та запропонувати своє бачення їх вимог та потреб.

Вище вже було зазначено, що медіація, спрямована на вирішення проблеми та трансформативна медіація, розрізняються ще й результатом. Якщо для першого виду нормою вирішення конфлікту є досягнення домовленості, то трансформативна медіація вважається успішною вже тоді, коли одна чи більше сторін медіації так чи інакше трансформують або саму ситуацію, або ставлення до неї, щоб покращити результат. Порівнюючи ступінь успішності реалізації медіації, необхідно зазначити, що медіація, спрямована на вирішення проблеми теоретично є більш привабливою у якості раціонального методу вирішення конфлікту, оскільки тут медіатор знаходиться у зоні «добровільного примусу»: він добровільно приймає за необхідність свою роль як арбітра і, власне, спрямовує свої сили виключно на отримання рішення, яке б задовольнило усі сторони.

Медіатор, який використовує трансформативний метод, більш вільний і у виборі стратегії, і у визнанні результату (оскільки саме медіатор закриває сесію медіації). Розширення його сфери взаємодії трансформує саму проблему, зберігаючи її суть. Він, в результаті, дозволяє розвивати навіть принципово іншу аргументацію, яка може ігнорувати одні положення, висунуті сторони, але акцентуючи свою увагу на інших.

Отже, можна звернутися до вищезначеного положення щодо евристичного характеру медіації. Дійсно, не маючи на практичному рівні строгого дедуктивного характеру, обґрунтування в межах аргументативного процесу медіації може обирати інші шляхи (чи то індукція, чи то абдукція, чи то подібні до них методи) та, отже, набувати не стільки істинного значення, скільки вірогідного. Окрім того, відчувається і різна сила евристичності (тобто, творчій потенціал) таких медіаційних технік; розглядаючи можливості їх застосування у пошуку згоди між представниками різних наукових парадигм щодо певного питання, відразу очевидно, що медіація, спрямована на вирішення проблеми, є формально більш адекватною для сфери науки, оскільки не викривлює початкову тезу. З іншого боку, трансформативна медіація є більш творчою та менш формальною, спрямованою на отримання «хоч якогось» результату. Якщо оцінювати обидва методи з точки зору ефективності, трансформативна медіація дуже сильно розширює стратегічні можливості аргументації і збільшує шанси зберегти раціональність суб'єктів медіації.

Попередні розвідки дозволили говорити про конкретні медіаційні техніки, які можливо визнати евристичними. Але виникає складність щодо оцінки їх ефективності та подальшого застосування. Щоб вирішити цю проблему, спробуємо проаналізувати місце, власне, самої аргументації у процесі медіації. Для цього можливо провести паралелі із класичними поняттями теорії аргументації: аргументація, обґрунтування, аргумент. У статті «Аргументація: опыт

герменевтичного аналізу» Г. Гриненко пропонує чітке розподілення термінів аргументація та обґрунтування, акцентуючи увагу на тому, що попри їх схожість, це все ж різні види діяльності і наводить наступні визначення аргументації:

А) «Аргументація як конкретна аргументативна діяльність суб'єкту в усій її повноті: виражена у мовних актах та направлена на іншого суб'єкта (суб'єктів) із специфічною аргументативною метою (переконати когось в оцінці запропонованої тези).

Б) Аргументація як власне обґрунтування тези.

В) Аргументація як спосіб обґрунтування тези»¹.

У нашому випадку можливо стверджувати, що медіаційна діяльність є аргументативна діяльність, але при цьому постає питання щодо аргументації як обґрунтовуючої діяльності. Чи доречно взагалі говорити про обґрунтування там, де медіатор не повинен втручатися у саму аргументацію у сенсі обґрунтування? Оскільки ми виходимо із постулату про неупередженість та об'єктивність медіації в рамках науки, то спробуємо надати наступне твердження: аргументативна діяльність в рамках медіації може виступати обґрунтуванням в тому випадку, коли такий крок не викривлює предмету суперечки, є необхідним для подальшого здійснення медіації і дозволений усіма сторонами конфлікту. Закріпивши його у якості рівноцінного з правилом раціональності учасників медіації, можемо отримати ідеальну систему аргументації, яка дозволила б зняти конфлікт. У цьому випадку медіатор виступає фасилітатором, який допомагає сторонам залишатися раціональними та спрямовує їх зусилля на досягнення домовленості. Він має право на обґрунтування певних положень, які можуть викривити предмет суперечки, лише у тому випадку, коли сама медіація знаходиться у мертвій точці.

Схожу методика пропонують використовувати Томас Трескак, Карл Сьєрра, Сімеон Сімофф та Рамон Лопез де Мантарас у статті «Вирішення суперечки за допомогою медіації, базованої на аргументації» (Dispute Resolution Using Argumentation-Based Mediation)², де вони розглядають сам процес медіації як гру. Це доцільно ще й тому, що можливо говорити про чіткі правила медіації та про конкретні кроки під час її реалізації. В цьому контексті використання самостійного обґрунтування медіатором (у даному випадку самостійним обґрунтуванням названо побудову аргументації самим медіатором задля доведення власної точки зору) дійсно допустиме, якщо це дозволить розвивати гру далі. Вищезгадані автори фокусують свою увагу саме на тому випадку, коли медіація-гра не розвивається, знаходиться у стані стагнації: виникає баланс в аргументативному полі, коли сила аргументів конфліктуючих сторін однакова, неможливо встановити чийсь перевагу і не існує очевидного аргументу, який дозволяє цю стагнацію подолати. У цьому випадку можливо використати надбання теорії ігор як один із ресурсів, що розширять медіаційне поле.

Саме тут актуалізується третє питання, що було поставлено на початку статті: чи є статус медіатора особовим? Чи обов'язково саме людина повинна виконувати роль медіатора, або ж це можливо делегувати? Відповідь досить проста: ні, статус медіатора не є обов'язково виключно людським, тут можливо залучення штучного інтелекту та різноманітного програмного забезпечення. В основі такого ШІ може лежати саме стратегічна гра, яка буде оцінювати кроки сторін медіації з точки зору їх ефективності.

Таким чином, можна зробити досить стислий, але ґрунтовний висновок. Медіація може вважатися евристичним методом і застосовуватися як така методика у випадках, коли недостатньо інших методів вирішення конфлікту, які базуються на дедуктивно обґрунтованій аргументації. Використання трансформативної медіації у науковому полі є виправданим тоді, коли цінність консенсусу щодо самого питання перевищує цінність оригінальних результатів. Розширення та трансформація самої проблеми, щодо якої здійснюється медіація, виправдана у випадках повної стагнації системи. Альтернатива – застосування медіації, спрямованої на вирішення проблеми, де закріплюється правило (норма) щодо заборони будь-якого викривлення предмету конфлікту. У цьому випадку є доречним залучення штучного інтелекту, який, базуючись на заданому алгоритмі (із застосуванням теоретико-ігрових побудов), оцінює медіацію з точки зору ефективності. Тут кінцевим результатом буде беззаперечне досягнення консенсусу на базі згоди усіх сторін медіації,

¹ Гриненко, Г. (2006). Аргументація: опыт герменевтического анализа. *Журнал Петербургского философского общества*. – СПб: Санкт-Петербургское философское общество, том 1, 1, 48-63.

² Trescak, T., Sierra, C., Simoff, S., & de Mantaras, R.L. (2014). Dispute Resolution Using Argumentation-Based Mediation. arXiv preprint arXiv:1409.4164. <<http://arxiv.org/pdf/1409.4164v1.pdf>> (2015, Вересень, 26).

виходячи із показника ефективності.

Зазначимо, що використання медіації саме як евристичної техніки серйозно розширює і можливості науки в цілому. Обґрунтування та подальше аргументування тих чи інших положень спрощується, оскільки медіація усуває багато перешкод на шляху до визнання теорії науково цінною. Більш того, та ж медіація може зіграти і зворотнім чином, доводячи, що насправді теорія не варта подальших досліджень і повинна бути усунена з наукового поля.

References

1. Grinenko, G. (2006). Argumentaciya: opyt germenevticheskogo analiza. *Zhurnal Peterburgskogo filosofskogoobshhestva*. – SPb: Sankt–Peterburgskoe filosofskoe obshhestv, T.1, 1, 48-63.
2. Habermas, J. (1995). Theory of Communicative Action. Cambridge: Polity Press,. Vol. 1., 285-286
3. Proekt Zakonu pro mediacyu 2015 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558> (2015, Veresen', 26)
4. Styles of Mediation: Facilitative, Evaluative, and Transformative Mediation. <<http://www.mediate.com/articles/zumeta.cfm>> (2015, Veresen', 26).
5. Trescak, T., Sierra, C., Simoff, S., & de Mantaras, R.L. (2014). Dispute Resolution Using Argumentation-Based Mediation. arXiv preprint arXiv:1409.4164. <<http://arxiv.org/pdf/1409.4164v1.pdf>> (2015, Veresen', 26).